

Камень Рагвалода звычайна далучаюць да Барысавых камянёў. Пэўная логіка ў гэтым ёсць. Рагвалод быў сынам Барыса, жыў у тую ж эпоху, формулу “помози” выбраў тую ж, нават назваў і змясціў на самым відным месцы, каля крыжа, імя Барыса. Але ўсё ж, відаць, правільней лічыць валун самастойным помнікам, не з гэтага цыкла, бо прасіў дапамогі не Барыс, а іншы князь – Рагвалод.

Камяні-валуны з кірыліцкімі надпісамі з’яўляюцца не толькі помнікамі эпіграфікі, яны сведчаць пра адмысловы светапогляд старажытных насельнікаў беларускага краю, развіццё пісьменства і адметнай культуры ў цэлым.

Літаратура

1. Древности: Труды Императорского московского археологического общества. – Т. 13. Вып. 1. – Москва, 1889.
2. *Ляўкоў Э.А.* Маўклівыя сведкі мінуўшчыны. – Мінск, 1992. – 215 с.

*С.М. Запрудскі,
Н.В. Яненка*

Варыянтнасць у вусным гарадскім маўленні: унутранае і сацыяльнае вар’іраванне (на матэрыяле запісаў у гарадскім пасёлку Хоцімск)

0. Артыкул грунтуецца на запісах вуснага гарадскога маўлення, зробленых у рамках Альдэнбургскага праекта па “трасянцы” [1]. Разглядаецца маўленне членаў адной сям’і і іх сяброў (усяго 11 інфармантаў). Аналізуемы матэрыял (налічвае больш за 25 тысяч словаформаў) уяўляе сабой гарадское кайнэ на субстраце хоцімскіх гаворак, якія належаць да ўсходняй (віцебска-магілёўскай) падгрупы паўночна-ўсходняга дыялекту. Хоцімскім гаворкам уласціва дысімілятыўнае аканне і яканне, наяўнасць мяккай фанемы [p’], формы прыметнікаў мужчынскага роду на *-ый (-іў)*, наяўнасць канчатка *-ц’* у 3-й асобе адзіночнага ліку дзеясловаў I і II спражэння, постфікс *-с’а* ў зваротных дзеясловах, ужыванне скарачанага суфікса ў формах інфінітыва *-ц’* і інш. Акрамя таго, што хоцімскія гаворкі ўвогуле з’яўляюцца ў значнай меры “пераходнымі” паміж беларускай і рускай мовамі, моўныя рысы, якія супадаюць з рускай мовай, фіксуюцца ў мясцовым маўленні не толькі як мясцовая

дыялектная спадчына, але і як вынік новага ўплыву рускага прастамоўя або рускай літаратурнай мовы.

У артыкуле здзяйсняецца спроба аналізу матэрыялу ў рамках “варыяцыянісцкай” парадыгмы, паводле якой ваганні ў маўленні інфармантаў разглядаюцца не як змешванне кодаў (чаргаванне двух інварыянтных сістэм у адной гутарцы), але як рэалізацыя розных выбараў у рамках адной сістэмы, урэшце, як вар’іраванне або змена стылю [3; 4].

1. Услед за П. Экерт і Дж. Рыкфардам [2] мы выдзяляем а) вар’іраванне, абумоўленае *моўнымі* або *унутранымі* ціскамі, б) вар’іраванне, абумоўленае *сацыяльнымі* ціскамі або *ціскамі*, што існуюць паміж моўцамі (inter-speakers constrains), с) вар’іраванне, абумоўленае *стылістычнымі* ціскамі або *ціскамі*, што існуюць унутры моўцаў (intra-speakers constrains). У той час, як С. Рамэйн кваліфікуе ўнутранае вар’іраванне гэткім жа чынам, як гэта робяць П. Экерт і Дж. Рыкфард (да ўнутранага вар’іравання яна адносіць тыя выпадкі, калі чаргаванне розных моўных з’яў абумоўлена моўнымі фактарамі, канкрэтна, фанетычным асяроддзем), стылістычнае вар’іраванне поруч з сацыяльным класам, сеткай, узростам і полам інфармантаў, іх нацыянальнасцю, рэгіёнам С. Рамэйн адносіць да вялікай групы знешніх фактараў вар’іравання, не вылучаючы сярод іх асобна стылістычныя фактары [5, с. 411, 422].

1.1. Унутранае (“уласна” моўнае) вар’іраванне

1.1.1. Фанетычная варыянтнасць [i] // [j]

Пра абумоўленасць вар’іравання ўнутранымі фактарамі ў нашым матэрыяле можам, верагодна, гаварыць у выпадку рэдукаванага вымаўлення пачатковага галоснага асабовага займенніка *яна* (у мясцовай версіі: [ina]) у пазіцыі паміж словамі пасля папярэдняга галоснага гука, у той час як у пазіцыях пачатку сказа і паміж словамі пасля зычнага гука такая рэдукцыя не назіраецца. Параўн.:

(1) Ёак іна́ здала́? (10: 17; А)².

(2) Іна́, нав’э́рна, то́жа м’ідал’і́стка бы́ла, да? (10: 28; А).

З другога боку:

(3) А йу́л’ка кавал’о́ва, йна ра́н’шы трóху радз’і́лас’, нав’э́рна (1: 14; А).

² Тут і далей пасля ілюстрацый першая лічба абазначае нумар дыялога ў нашым матэрыяле, другая – нумар выказвання, літара абазначае шырф канкрэтнага інфарманта.

Прыклад (3) цікавы тым, што ў дадзеным выпадку займеннік [йна] ужыты пасля кароткай паўзы, і гэта акалічнасць, здавалася б, павінна была б спрыяць поўнаму вымаўленню (пазіцыя, якая можа трохі нагадваць пазіцыю пачатку новага сказа, якому абавязкова будзе папярэднічаць хоць кароткая паўза). Праўдападобна, у гэтым выпадку на факт рэдукаванага вымаўлення пачатковага галоснага магла паўплываць тая акалічнасць, што ў прыкладзе (3) займеннік *яна* з пункту гледжання зместу выказвання фактычна збыткоўны, “несамастойны” (імя асобы, пра якую ідзе гаворка, дадзена раней). Верагодна, семантычная “незагружанасць” дадзенага займенніка ў гэтым кантэксце таксама магла ўплываць на факт няпоўнага вымаўлення.

Нарэшце, для гэтага выпадку магчыма і інтэрпрэтацыя, згодна з якой можна кваліфікаваць дадзены прыклад як выпадак знешняга вар’іравання. Не выключана, што такое вар’іраванне мела месца таму, што маўленне інфарманта было даволі хуткім, “побытавым”, і ў гэтым сэнсе ў пэўнай ступені “стылістычным”: у іншых сітуацыях і кантэкстах інфармант, магчыма, карыстаўся б поўным стылем вымаўлення³.

Наш матэрыял паказвае, аднак, неабавязковасць падобнага вар’іравання.

1.2 Вар’іраванне, абумоўленае сацыяльнымі ціскамі

1.2.1. Гендэрнае вар’іраванне. Нам не ўдалося выявіць вар’іравання, абумоўленага сацыяльным класам або ўзростам інфармантаў – магчыма, з той прычыны, што ўнутрысямейныя зносіны пераважна сціраюць такія розніцы, а таксама з-за абмежаванасці нашага матэрыялу. Аднак удалося зафіксаваць нейкія элементы вар’іравання на гендэрным узроўні, якое праявілася ў акцэнтнай варыянтнасці ўжывання формы жаночага роду адзіночнага ліку прошлага часу дзеяслова *быць* інфармантамі А, В, N (жаночага полу) і інфармантам С (мужчынскага полу). Аказалася, што форма *была* характэрна для інфарманта С, у той час як інфарманты А, В, N карыстаюцца формай *была́*. Параўн.:

(4) Дык і ты ж н’ідаўна **была** (13: 36; С);

(5) Н’ет, йа **была́** саўс’ём па другой сп’іцал’нас’ц’і, спіцыал’ізацыі (13: 39; А);

(6) Вайна **была́** (34: 89; В);

(7) **Была́** (44: 55; N).

³ На тое, што ў выпадку адносна хуткага, непадрыхтаванага маўлення вар’іраванне можа быць у пэўным сэнсе “стылістычным”, указваюць Дж. і Л. Мілрай [3, с 48].

Размежаванне формаў *бы́ла* і *была* – даволі стабільная з’ява ў межах дадзенай сям’і. Толькі аднойчы сустракаецца выпадак ужывання інфармантам С формы *была́*:

(8) Ты́шча **была́**, і то с’а́н’н’і куп’і́ў (18: 93).

Усё ж нельга сцвярджаць, што дадзеная заканамернасць пашыраецца за межы дадзенай сям’і. Усе іншыя інфарманты, уключна з інфармантамі мужчынскага полу, стабільна карыстаюцца формамі з націскам на канчатку. Такім чынам, ужыванні тыпу *бы́ла* з’яўляюцца характарыстыкай аднаго канкрэтнага інфарманта, хутчэй не абавязкова залежнай ад яго полу. Дадзенае пытанне патрабуе далейшай распрацоўкі.

1.3. Намнога больш шырока ў параўнанні з унутраным і сацыяльным вар’іраваннем у нашым матэрыяле праявілася вар’іраванне, абумоўленае *стылістычнымі* ціскамі. Яно будзе разглядацца ў нашай іншай працы.

Літаратура

1. Генцэль Г., Тэш С. Трасянка: у якой ступені яна руская, беларуская або агульная? (На матэрыяле маўленчай практыкі адной сям’і) // Веснік БДУ. Сер. 4. 2007. № 1. С. 85-91.
2. Eckert P., Rickford J. R. Introduction // Style and Sociolinguistic Variation (ed. by P. Eckert and J. R. Rickford). 2001.
3. Milroy J., Milroy L. Varieties and Variation // The Handbook of Sociolinguistics (ed. by F. Coulmas). New York, 1998. P. 47-64.
4. Muysken P. Bilingual speech. A Typology of code-mixing. Cambridge University Press, 2000.
5. Romaine Suzanne. Variation // The Handbook of Second Language Acquisition. Edited by Catherine J. Doughty and Michael H. Long. Blackwell Publishing 2003. P. 409-435.